

CO JE NOVÉHO VE VZDĚLÁVÁNÍ¹⁾

Vladimír Hulík

Problematika konceptu vzdělávání, případně i podoby vzdělávacího systému, je zejména v poslední době často probíraným tématem. Nově zaváděné změny v České republice (společné vzdělávání, povinné předškolní vzdělávání 5letých, změna financování regionálního školství apod.) samozřejmě vyvolávají bouřlivé diskuse zastánců a odpůrců těchto změn. Každá nová publikace, která se týká analýzy vývoje vzdělávacího systému, je napjatě očekávána a zejména v odborných kruzích podrobena kritické diskusi.

Monografie Tomáše Feřteka z roku 2015 má 100 stran a je, pokud nepočítáme kapitoly úvodu a závěru, rozdělena do čtyř částí. Autor se snaží zpracovat základní přehled vývoje vzdělávání a vzdělávacích systémů a deklaruje snahu pomoci veřejnosti pochopit často velmi zásadní a převratné změny v této oblasti. Text je jednoznačně koncipován jako populárně naučný.

První část se zabývá vlivem struktury společnosti (a v ní sdílených hodnot) na požadavky na vzdělávání a podobu vzdělávacího systému v dané společnosti. Ve třech podkapitolách popisuje podobu vzdělávání a vzdělávacího systému na počátku a v polovině 20. století a na počátku 21. století. Feřtek konstatuje, že požadavky společnosti jednoznačně formují podobu vzdělávání a vzdělávacích systémů.

Druhá část přibližuje změny ve vzdělávání, a to jak jeho formy, tak i obsahu. Jedním z důvodů jsou poznatky o přístupu k učení z pohledu neurologie a psychologie, tedy jak se lidé učí a jak jsou k učení motivováni – zásadní otázkou zde je, zda současná podoba vzdělávacího systému je schopna pracovat s motivací v podobě smyslu a vnitřního uspokojení ze vzdělávací činnosti. Dalším důvodem je fenomén internetu a jeho úloha při distribuci a dostupnosti informací – tradiční škola postupně ztrácela v posledních 20 letech praktický monopol na vzdělávání

a distribuci informací. Jako poslední důvod pro změnu vzdělávání, potažmo vzdělávacího systému, Feřtek uvádí fakt, že školství již nefunguje jako „sociální výtah“ – paradoxně proto, že v demokratické společnosti vyznávaná svoboda jedince umožňuje bohatým volit individuální vzdělávací cestu a tím zvyšovat selekci ve vzdělávacím systému.

Třetí část se věnuje otázkám jakou cestou vlastně dosáhnout vzdělání a jak zlepšit efektivitu škol v současné turbulentní době. Feřtek srovnává na jedné straně argumenty zastánců tradičního pojetí vzdělávání (Liessmann, Spitzer) a na straně druhé koncepty zastánců alternativních přístupů ke vzdělávání (Steiner, Montessori, Holt, Gray, Mitra aj.). Na mnoha příkladech se snaží i doložit, že neexistuje jedna správná a univerzální cesta ke vzdělání, a také jak by mohla (či měla) vypadat škola budoucnosti.

Čtvrtá část potom přibližuje, jak se všechny uvedené globální změny promítly do vývoje české vzdělávací soustavy, a ukazuje, že reformy zavedly náš vzdělávací systém do slepé uličky (rozpad vzdělávacího systému).

Lze shrnout, že publikace je na nízké odborné úrovni a je zřejmé, že na odborné publikum není zacílena (což autor sám potvrzuje v tiskové zprávě k vydání publikace²⁾). Pro laika je pravděpodobně poměrně dobře čitelná, v odborně informovaném čtenáři by (bohužel) měla zanechat velmi rozporuplné pocity. Na jedné straně autor přináší poměrně solidní přehled vývoje názorů na vzdělávání a vzdělávací systém a jejich proměny v čase, na druhé straně se autor (často možná i vzhledem k rozsahu a zaměření publikace) nevyvaroval zavádějících zjednodušení, a v několika případech publikace dokonce obsahuje poměrně zásadní chyby svědčící o neznalosti nebo nepochopení popisovaného dílčího problému. Uvedu alespoň dva příklady – autor pravděpodobně nepochopil, že podíl absolventů v populaci nemá na zařazení systému terciárního vzdělávání do Trowovy koncepce vůbec žádný

1) Feřtek, T. *Co je nového ve vzdělávání*. Praha: Nová beseda z. s., 2015. 1. vydání, 100 s. ISBN 978-80-906089-2-4.

2) <https://www.novabeseda.cz/files/2015-11/1511102092339.pdf>

vliv³⁾ (s. 50–51); a pokud by se v odborné literatuře lépe orientoval, jistě by mu neunikl manuál Eurostatu z roku 2006 upravující klasifikaci vzdělávacích činností⁴⁾, který definuje formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální učení úplně jinak, než jak je prezentováno (s. 71).

Autor zdůrazňuje, že je nutné změnit systém výuky a hodnocení, aby škola v moderní společnosti obstála. Lze souhlasit s tím, že neefektivnějším vzdělávacím procesem pro jedince je takový proces, který respektuje jeho individuální potřeby a umožní mu dosáhnout jeho maxima. Feřtek ale ve své knize dostatečně neakcentuje to, že takový vzdělávací systém je extrémně náročný, a to jak finančně, tak i kvalitou pedagogů. Úroveň financování vzdělávacího sektoru z veřejných zdrojů⁵⁾ je velmi nízká ve srovnání s většinou vyspělých zemí a je pravděpodobné, že se v budoucnu musí

zvýšit. Zásadní otázkou ale je, zda bude společnost ochotna zareagovat na tento klíčový problém (bud' realokovat další zdroje na vzdělávání z jiných sociálních oblastí, zvýšit schodek rozpočtu nebo přistoupit k vyššímu zdanění⁶⁾). To je problematika, kterou by se v kontextu změn ve vzdělávání a vzdělávacím systému autor měl zabývat daleko intenzivněji, krátká zmínka prakticky na jedné straně publikace je zoufale málo⁷⁾.

Publikace bohužel nepřináší žádné nové poznatky a zůstala za možnými očekáváními. Podle mého názoru je možné z ní brát jen náměty k diskusi nebo ji využít jako inspiraci při definování problematických oblastí. Pro častá zjednodušení a kvůli faktickým chybám a omylům je jako zdroj informací pro seriózní výzkum prakticky nepoužitelná a v odborném směru je třeba ji vnímat značně kriticky – v tomto ohledu Feřtek v pozici odborníka na vzdělávání patrně zklamal.

-
- 3) Pro zařazení je klíčový pouze a jen podíl vstupujících do terciárního vzdělávání z dané kohorty. Terciární systém bude v Trowově koncepci označen za univerzální i v případě, že do něj během života vstoupí např. 60 % kohorty, ale úspěšně ho dokončí pouze 10 % dané kohorty. Takový systém ale bude velmi neefektivní.
 - 4) Eurostat (2006). *Classification of learning activities – Manual*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5896961/KS-BF-06-002-EN.PDF/387706bc-ee7a-454e-98b6-744c4b8a7c64](http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5896961/KS-BF-06-002-EN.PDF/387706bc-ee7a-454e-98b6-744c4b8a7c64). Autorem uváděnou definici informálního učení lze ještě považovat za velmi zastaralou (počátek 70. let – viz např. Coombs, P. H., Prosser, R. C., Ahmed, M. (1973). *New paths to learning for rural children and youth*. Prepared for UNICEF. New York: International Council for Educational Development), definice formálního a neformálního vzdělávání už je ale nutné označit za mylné.
 - 5) Záměrně zde neuvádím možnost výrazného zvýšení soukromých investic do vzdělávání (nyní na úrovni cca 0,5 % HDP), neboť sám autor přiznává, že volba individuálních vzdělávacích cest bohatými zvyšuje selekci ve vzdělávacím systému (viz výše).
 - 6) V situaci, kdy mandatorní a quasimandatorní výdaje tvoří cca ¾ státního rozpočtu, je velmi těžké hledat další veřejné zdroje na financování vzdělávání jinak, než drastickým přesunem mezi kapitolami státního rozpočtu nebo zvýšením příjmů státního rozpočtu.
 - 7) Autor se tomuto problému věnuje prakticky pouze na s. 78. V poznámce pod čarou uvádí podíl výdajů na vzdělávání k HDP v ČR ve srovnání s průměrem OECD. Je na místě uvést, že abychom dosáhli alespoň průměru OECD, bylo by nutné zvýšit výdaje na vzdělávání k HDP asi o 1,2 p. b., tedy přibližně o 60 mld. Kč. To je předpokládaná výše schodku státního rozpočtu na rok 2017 (červen 2016, <http://zpravy.e15.cz/domaci/ekonomika/babis-ceka-v-roce-2017-deficit-rozpoctu-60-miliard-1202538>).

POSTARAT SE VE STÁŘÍ¹⁾

Lucie Vidovičová

V knižnici Sociologické aktuality nakladatelství SLON vyšla nová publikace autorky svázané se Sociologickým ústavem – Radky Dudové. Publikace je vítaným příspěvkem ke stále intenzivnější diskusi na téma stárnutí populace, jeho výzvy, příčiny a konsekvence. Pohled recenzovaného textu je ale v řadě aspektů pro český kontext nový, ne-li přímo inovativní, a přestože se hlásí k sociologickému řešení akutní problematiky stárnutí populace, je jeho téma nadčasové. Titul knihy „postarat se ve stáří“ a podtitul „zajištění péče o seniory“ vábí čtenáře na téma „péče“, ovšem klíčovými tématy textu, tedy alespoň v mém čtení, jsou koncepty jako životní cyklus, sociální role pozdějšího věku a pro autorku charakteristické genderové paradigma. Sama autorka v předmluvě charakterizuje své snažení jako promyšlení možné podoby sociálních změn nesených tzv. Husákovými dětmi, tedy kohortou narozenou v 70. letech 20. století, v oblasti péče ve stáří, a jako bod odrazu jí slouží jednak veřejný a politický diskurz péče o seniory, a jednak zkušenosti současných pečujících. Současní pečující jsou ale vlastně rodiče či starší sourozenci kohorty, u které (nebo od které?) Radka Dudová očekává „impulzy pro změnu i v oblasti péče v posledních fázích života“ (s. 7). Toto očekávání změny čtenáři jasně indikuje a předsílá, že závěry sociologického výzkumu mezi současnou generací pečujících, jehož postupy a závěry kniha přináší, poukazují na problematické body současného stavu. Předmětem výzkumu ale není ani tak poskytování péče per se, ani to, kdo jsou to pečovatelé a pečovatelé, jako spíše *kontext* v jakém je péče o seniory poskytována, v jakých hodnotových systémech a diskurzích je prezentována, očekávána, vykonávána a reflektována. Publikace přináší řadu postřehů o těch (především) ženách, které péči poskytují, o roli, významu a definici rodiny, a o sociálním,

politickém, ekonomickém, sociálněpolitickém, mediálním a rodinném ovzduší, které to vše společně obklopuje.

Sociologické nakladatelství SLON má ve svém portfoliu již několik publikací, na které Radka Dudová v jistém smyslu navazuje. Jedná se především o publikace olomoucké Dany Sýkorové a její obsáhlé „Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie“ (2007) a multizdrojovou monografii kolektivu profesora Fakulty sociálních věd pražské Karlovy univerzity Hynka Jeřábka „Mezigenerační solidarita v péči o seniory“ (2013). Mezi odrazové můstky je pak potřeba připočítat i Marii Přidalovou a její výzkum pro brněnský Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti s titulem „Pečující dcery a pečující synové. Rozhodnutí, s kterým můžu žít“ (2007). Tyto své předchůdce autorka vytěžuje jako zdroj svých „hypotéz“ (ve smyslu datových očekávání), tak i jako partnery v diskusi nad svými vlastními závěry. Dokázala si však mezi těmito již známými daty najít některá bílá místa, která velmi koherentně a zřetelně ilustruje na svých datech a závěrech. Oproti předchozím zmíněným publikacím na příbuzné téma péče, pečovatelé a opečovávání, má ale publikace Radky Dudové mnohem užší záběr a cíl. To sice lze interpretovat jako nedostatek a zdroj určitých omezení, ale také jako její velkou přednost. Omezením v tomto komparativním pohledu je poněkud strohý teoretický úvod do celé práce, kde je řada témat spojených s konceptem péče pouze natuknuta. Lidově by se snad dalo říct, že prvních dvacet, pětadvacet, stránek, na kterých se tisní první části kapitoly „Péče v teorii a praxi“, „klouže po povrchu“. Přesto, anebo právě proto, je zmíněna široká paleta demografických předpokladů, teorií poskytování péče, relevantních feministických teorií, teorií mezigeneračních vztahů a solidarity, teoretické přístupy k vysvětlení motivací péče o seniory, atd. Zároveň ovšem to, že žádný koncept není rozpracováván do nějaké obvyklé hloubky, ani doplněn citacemi a odkazy v délce telefonního seznamu na mne osobně působí jako nesmírně osvěžující a inspirativní přístup,

1) Dudová, R. 2015. *Postarat se ve stáří. Rodina a zajištění péče o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství.

protože zjišťuji, že z úvodních kapitol vím vše, co budu potřebovat pro čtení dalšího textu. V tomto smyslu lze text doporučit jak pro profesionály, kteří základy znají, a pro něž to bude jen a právě úvod do empirických kapitol a jakési ozřejmění toho, odkud autorka vychází, tak pro studenty, pro které je toto téma zcela nové a potřebují získat první vhled do toho, co téma nabízí, a který je zároveň navede na první, sice základní, ale zásadní rozcestníky pro další zkoumání. Stejná úsporná a zároveň dostačující míra pozornosti je věnována i české kotlině a jejím nesmělým snahám problematiku péče pro sociologickou a sociálněpolitickou diskusi otevřít.

Jak již bylo předesláno, data na kterých prezentovaný projekt stojí, jsou dvojího typu. První empirická kapitola, opět poněkud nepřesně nazvaná jako „Péče o seniory podle médií“, je založena na analýze diskurzu v třech typech textů: tištěné deníky (tedy média), programy politických stran a klíčové vládní dokumenty. Druhá část, z mého pohledu ta lepší, záživnější a bohatší, je pak založena na kvalitativních rozhovorech s neformálními pečovatelkami ve věku 50–66 let v různých rodinných, partnerských a socioekonomických situacích. Analýzy diskurzu a v něm obsažených výkladových rámců, mimochodem opět velmi dobře uvedené explicitním popisem použité metody, jsou prezentovány jako poměrně obsáhlé úryvky z analyzovaných textů, zejména z mediálních promluv politiků a expertů, a z politických dokumentů. Skrze ně se čtenáři a čtenářky dozví i o vývoji situace a nároků v oblasti (neformální) péče. Je ovšem docela možné, že (relativní) nezáživnost této části knihy je inherentní spíše zvoleným datovým podkladům, než že by se jednalo o problém na straně analýz. Pokud se totiž prokousáte výši příspěvku na péči a předvolebními sliby, dostane se vám odměny v podobě klíčových zjištění, jako například to, že naprostá většina seniorů žije (a také to deklaruje jako svoji volbu) mimo institucionální zařízení a jejich hlavní zdrojem pomoci je rodina. Nikdo si však již neklade otázku, a to je příspěvek recenzovaného textu, „A kdo je ta rodina?“ (s. 153) Samozřejmě fakt, že neformální pečující jsou z drtivé většiny ženy středního a vyššího středního

věku je poměrně rozšířené vědění, co však je hodno pozornosti sociologické imaginace je ono apriorní a přitom zamlčené rovnítko, že pečující rodina = žena. A to se všemi důsledky: očekávaná péče *rodiny*, zatížená pečující *rodina*, hodnota pečující *rodiny*, spolehlivá pečující *rodina*, pomáhající *rodina*, blízká pečující *rodina*, podpůrná *rodina*, atd. ... to vše je *žena*, žena jako empiricky nejčastější primární pečovatelka. Svěho způsobu manipulace s veřejným míněním o tom, kdo pečuje, a že spíše než rodina jako systém je to nezřídka jedinec, pak může zastírat některé z nezamýšlených důsledků ostatních politik, které jsou více či méně cíleny právě na jedince. Typickým příkladem může být celá politika zaměstnanosti.

Konflikt práce a péče samozřejmě také není úplně novým tématem, i když v oblasti pozdějších fází životního cyklu mu ještě zdaleka nebylo věnováno tolik pozornosti, jako si svým významem bezpochyby zaslouží. Zájemce lze odkázat např. na výstupy projektu Carers@Work²⁾, kterého se sice Česká republika neúčastnila, ale ve kterém je možné hledat vybrané paralely např. se situací v Polsku. Radka Dudová konflikt práce – péče diskutuje hned v několika subtilních aspektech. V biografických rozhovorech jsou zachyceny jak disponibilní podpůrné mechanismy (např. formální a neformální možnosti flexibility práce, zapojení podpůrných pečovatelů, role partnerů, apod.), tak problematika vícenásobné diskriminace pečujících žen v důsledku jejich jednak (ex-)pečovatelského statusu, tak v důsledku samotného chronologického věku a na něj vázanou škálu stereotypů a očekávání. Výsledný „trest“ za poskytovanou péči, jejíž začátek ani konec nelze kariéře naplánovat, a jejíž důsledky řada pečovatelek pocituje ve formě snížených starobních důchodů a rizik sociální exkluze, tak přidává hořkou pachutí pozitivním afektům spojeným s různými motivy péče, které jsou také v publikaci na základě biografických rozhovorů ilustrovány. Slovy autorky: „Opuštění pracovního místa kvůli péči o seniory v rodině tak představuje riziko, které se plně vyjeví až v době, kdy péče skončí.“ (s. 164).

Koučka Gabriela Böhmová nedávno na svém blogu³⁾ sdílela myšlenku, že problematika sladování

2) <http://www.carersatwork.tu-dortmund.de/en/>

3) <http://gabkabohm.blogspot.cz/2016/05/5-1-tipu-jak-si-udrzet-priority.html>

osobního a pracovního života je postavená na zcela mylném předpokladu, nemáme totiž dva životy, ale jen jeden. To myslím dobře vystihuje komplexitu a provázanost spojených nádob, nikoliv jen dvou, ale mnoha – jak to vyjadřuje např. koncept rolového přetváření, rolí a aspektů, které je při zvažování a realizaci neformální péče o seniory nutné brát v potaz. Radka Dudová například na svých datech také ukazuje, jak předchozí zkušenost péče ovlivňuje očekávání a přání ohledně péče, která by v budoucnu mohla/měla být poskytována současným pečovatelkám – tedy očekávání kladená na generaci Husákových dětí. Zcela v souladu se systémovými teoriemi v psychologii tak podporuje tvrzení, že dnešní chyby v systémovém a institucionálním nastavení (a rodina je přece také instituce) mohou mít přímý dopad na mezigenerační vztahy v rodině i po několik generací.

Publikace „Postarat se ve stáří“ i přes bohatství dílčích témat samozřejmě nevyčerpává vše. Nedávný výzkum Michala Šindeláře⁴⁾ například ukazuje, že problém sendvičové zátěže pečujících může být i v mladších a/nebo naopak starších věkových skupinách, než byly předmětem dotčené studie. Mohou se nějak témata zpracovávaná v této studii lišit pro jiné body na věkové linii? A má to možné dopady

na vývoj mediálního, a potenciálně politického, diskurzu? Inherentním limitem kvalitativního přístupu k datům je i omezená možnost generalizace získaných závěrů. Tvrzení, že v daném vzorku autorka nenachází rozdíly v pojetí péče podle vzdělání tak přímo volá po nastavení kvantitativního zrcadla. A kromě vzdělání by tento závěr měl být testován také s ohledem na socioekonomický status pečovatelek. I když alternativní interpretace, že potřeba poskytovat a přijímat péči je něco jako antropologická konstanta, se v určitém úhlu pohledu nezdá zase tak nereálnou. Ale to už je na jinou diskusi. Souhrnně bych recenzovanou publikaci hodnotila jako velmi důležitou práci odhalující řadu mylných, ale rozšířených představ o péči, vztazích v rodině, třetím věku aktivního stárnutí, starších ženách a roli jejich partnerů v pozdějších fázích životního cyklu, významu příspěvku na péči nebo úloze pobytových sociálních služeb. Myslím, že z výše řečeného vyplývá, že kniha Radky Dudové předčila mé očekávání a s klidným srdcem ji doporučuji demografům, sociologům i (sociálním) politikům. Když ne přímo pro poučení, pak jako zdroj potravy pro vlastní promyšlení tématu pozdního života, které se nám některé ženské magazíny snaží prodat jako tu jeho nejlepší a vlastně bezstarostnou část. No, asi ano, pokud se „nestaráte ve stáří“.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

26. ROČNÍK, 3/2016

VEDECKÉ ČLÁNKY

Viera Labudová | Meranie materiálnej deprivácie detí v európskom kontexte

Branislav Šprocha | Deti, mladiství a mladí dospělí na Slovensku optikou demografie

Daniel Gerbery | Rodinná politika na Slovensku v komparatívnej perspektíve

Mikuláš Cár | Riešenie potreby bývania mladých ľudí

Roman Džambazovič, Daniel Gerbery, Ján Sopóci | Sociálno-ekonomická podmienenosť správania mladých ľudí vo vzťahu k zdraviu

Milan Fico | Determinanty ovplyvňujúce uplatnenie mladých ľudí po odchode z náhradnej inštitucionálnej starostlivosti

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročního předplatného 20 €.

4) http://socstudia.fss.muni.cz/sites/default/files/03_Sendvicova_konstelace_a_well-being_cloveka_Sindelar.pdf